

Nestkastenproject op Landgoed Hoogergeest, Driehuis-Velsen

Pimpelmees en Koolmees versus eikenprocessierups

Het voorkomen van de eikenprocessierups is vandaag de dag een item dat zich jaarlijks in het voorjaar aandient en waaraan veel aandacht wordt geschonken. Het voorkomen geeft veel overlast aan mensen in verband met irritatie en jeuk die ontstaan bij het in aanraking komen met de brandharen van deze rups. De haren worden bij verstoring afgegeven in de lucht. Op vele fronten wordt deze rups dan ook bestreden.

De afgelopen jaren staat bij de bestrijding van deze rups steeds meer de inzet van inheemse predatoren, onder andere de Pimpelmees en de Koolmees, in de belangstelling. Bij verschillende projec-

ten in onze omgeving, maar ook landelijk, zijn nestkasten geplaatst om zoveel mogelijk mezen te krijgen om de eikenprocessierups te bestrijden (Brunner C. & Clijsen L. 2019, Pennock P. & Lans-

dal T. 2019). In dat kader werd de eerste auteur benaderd door Theo Schouws van de gemeente Velsen voor het plaatsen van nestkasten in een aantal parken. Een van die parken was het landgoed Hoogergeest, een park dat voornamelijk bestaat uit vrij jong eikenbos en dat is dus net de soort (waardplant) die de eikenprocessievlinder gebruikt voor het afzetten van haar eitjes. In dit park werden 25 nestkasten opgehangen met daaromheen de nodige informatie en bekendmaking richting het publiek door de gemeente. Met als doel dat men hoorde en zag dat er werd ingespeeld op het probleem.

Beide auteurs doen onder andere al nestkastonderzoek op de landgoederen Waterland-Meervliet en Beekestijn respectievelijk sinds 2010 en 2015 (Hopman & Cottaar 2019). Nestkastonderzoek is op deze landgoederen al jarenlang een aanvulling op de inventari-

satie van broedvogels (Hopman 2020). Om een indicatie te krijgen over de populatie mezen, belangrijke predatoren van eikenprocessierupsen, is landgoed Hoogergeest geïnventariseerd op broedvogels en worden mezen in de nestkasten geringd en gevolgd sinds najaar 2019. Ringwerk zal inzicht geven in het voorkomen van de mezen. Hierdoor kunnen we onder andere zaken als plaatstrouw, successie broedgevallen en overleving bepalen.

Dit artikel geeft een overzicht van de eerste resultaten en bevindingen van ons onderzoek op het landgoed, onder andere met betrekking tot de nestkastenbezetting van de mezen.

Gebied

Van de buitenplaatsen bij Velsen is zo'n 157 hectare bewaard gebleven. Hoogergeest neemt met amper acht hectare hierbij een bescheiden plaats in. Tus-

PARKEN en LANDGOEDEREN Velsen. Bron: Gemeente Velsen 1989

sen 1672 en 1675 worden percelen land in de Hoogergeest opgekocht door Johan Munter, koopman uit Amsterdam. Ten westen van Beekestijn wordt de hofstede Hoogergeest gesticht, waarvan de aanleg waarschijnlijk rond 1685 afgerond werd. In 1732 wordt Hoogergeest omschreven als een hofstede met herenhuis, stalling, koetshuis en tuinhuiswoning. Hoogergeest wisselt een aantal malen van eigenaar, het herenhuis wordt uiteindelijk afgebroken en het tuinhuis wordt in 1943 op last van de bezetter gesloopt, waarbij ook bijna alle bomen worden gekapt. Een taxusboom markeert hierbij nog de plaats waar het eerste herenhuis heeft gestaan. Het bomenbestand wordt na 1945 aangevuld met voornamelijk eik. In 1992 wordt, in opdracht van Groenvoorziening, een beheerplan opgesteld gericht op maatregelen met een ecologische grondslag en wordt er rekening gehouden met archeologische vindplaatsen. De hekpalen, de aarden wallen en enkele monumentale bomen zijn nu in het oog springende onderdelen van dit wandelgebied.

Nestkastonderzoek

In oktober 2019 werden 25 nestkasten in het onderzoeksgebied opgehangen. In december 2019 werden de kasten gecontroleerd op slapende vogels om een indicatie te krijgen van de bezetting. Gedurende het broedseizoen in mei 2020 werden de kasten bezocht om de inhoud te controleren, of dit een Koolmees of Pimpelmees was en om het broedsucces te bepalen. De leeftijd van de nestjongen werd bepaald aan de hand van een tabel met foto's van Sovon waarop leeftijden in bepaalde categorieën worden ingedeeld (zie foto). In november 2020 werden de kasten wederom gecontroleerd op slapers. In Nederland wordt al heel veel jaren onderzoek gedaan met betrekking tot

LEEFTIJDtabel Koolmezen. Foto: Fred Hopman

nestkasten. Het Nederlandse nestkastproject NESTKAST verzamelt alle gegevens van nestkasten, bundelt deze en maakt jaarlijks een verslag (zie onder andere Ballering 2020). Ook onze gegevens worden ter beschikking gesteld. Ook worden ervaringen van onderzoekers met nestkasten in dit jaarlijkse verslag gepubliceerd (zie onder andere Hopman & Cottaar 2021). Door deze gegevens jaarlijks nationaal te bundelen en te analyseren kan men snel signalen krijgen over eventuele veranderingen in nestkastbroeders.

Zowel de slapers, broedvogels als de nestjongen worden op landgoed Hoogergeest voorzien van een ring van het Vogeltrekstation.

Ook zijn er een vijftal vleermuiskasten geplaatst welke helaas tot op heden nog niet bezet zijn. Wel zijn in de directe omgeving rosse vleermuis en dwerg-

vleermuis waargenomen. Vleermuizen jagen op de eikenprocessievlinder terwijl de vogels het meer moeten hebben van de eikenprocessierups.

Resultaten van het nestkast-onderzoek

Op 9 december 2019 werd een eerste controle in de avond uitgevoerd om te zien hoeveel kasten bezet waren en wie er in zat. We controleerden 24 kasten (1 kast konden we niet terugvinden!) en daarvan waren er 22 bezet, alle door Koolmezen. Van deze 22 Koolmezen waren er 21 ongeringd en 1 geringd. Een tweede avondbezoek in maart was gepland maar werd afgeblazen door de corona omstandigheden.

Een controle van de broedvogels stond ook gepland maar door de corona perikelen werd deze later gedaan dan we wilden waardoor verschillende nesten met jongen al waren uitgevlogen. Toch

konden we op 20 mei nog de inhoud van 10 nesten bepalen (5 van Pimpelmees en 5 van Koolmees) en de nestjongen ringen. Onze bevindingen zijn verwerkt in een verslag dat is aangeboden aan de gemeente (Hopman & Cottaar 2020).

Veel mezen blijven het landgoed Hoogergeest trouw, getuige de controles van reeds door ons geringde mezen in de nestkasten. Tijdens de nestkastcontrole van slapende mezen op 21 november 2020 werden zeven geringde Koolmezen gecontroleerd die op 9 december 2019 als slaper werden geringd. Tevens werd op 21 november 2020 een vrouwtje gecontroleerd die als broedvogel was geringd op 20 mei 2020.

Ook is er sprake van uitwisseling met de aangrenzende landgoederen Waterland-Meervliet en Beekestijn. Een op 15 december 2018 op landgoed Water-

Nestkast met **PIMPELMEZEN**. Foto: Fred Hopman

land-Meervliet geringde Koolmees werd op 9 december 2019 door ons gecontroleerd. Een op 20 mei 2018 als nestjong geringde Koolmees op landgoed Beeckestijn werd door ons gecontroleerd op 21 november 2020.

Maar mezen trekken ook weg (dispersie) vanaf landgoed Hoogergeest getuige de terugmelding van een als nestjong geringde Pimpelmees op 20 mei 2020 welke na 113 dagen, op 10 september 2020, op 4 kilometer afstand werd gecontroleerd in de Kennemerduinen (Jachtduin) als eerstejaars vrouw.

In de broedtijd worden meest vrouwtjes op het nest gevangen en geringd/gecontroleerd en worden de nestjongen geringd. De nachtcontrole in het win-

terhalffjaar biedt de mogelijkheid om zowel vrouwtjes als mannen te ringen. Tevens wordt bij het ringen ook de leeftijd van de mees bepaald.

Bij de nachtelijke controles gaf Hoogergeest een verhouding van 11 vrouw en 9 man. Beeckestijn gaf een andere verhouding; 8 vrouw en 22 man en bij Waterland-Meervliet lag het wat dichtter bij elkaar met 11 vrouw en 14 man. Eind 2020 was de verhouding van in nestkast slapende vrouw tot man voor het totale gebied 2 : 3.

Discussie

Ter bestrijding van de eikenprocessierups zijn er al de nodige strategieën uitgeprobeerd in Nederland, maar het ei van Columbus is nog niet gevonden.

Nachtelijke controle van [NESTKASTSLAPERS](#) op Hoogergeest. Foto: Fred Hopman

Bij Afdeling Groenvoorziening Velsen zijn in de afgelopen jaren al de nodige locaties van nesten, of meerdere nesten van de eikenprocessierupsen bekend:

Locaties van nesten van de eikenprocessierups in de gemeente Velsen	
Driehuis	Park Schoonenberg, Sportpark Suomi en Station Driehuis
Santpoort	Burgemeester Rijkenspark, Middenduinweg en de Santpoortse Dreef
Velsen	Zuid Rijksweg en de Verloren van Themaatlaan
IJmuiden	Van Lenneplaan, Zeeweg, Wijkermeerweg, Wenckebackstraat, Wijnoldy Danielslaan, Grote Buitendijk, Heerenduinweg en Herenduinen

Insecticide doodt alles, inclusief nuttige insecten en vogels dus dat lijkt niet de juiste weg. Lijmbanden bleken contraproductief te werken omdat de rupsen die vastraakten als verdediging een deel van hun 700.000 brandharen afstoten. Een ander groot nadeel bleek dat nuttige insecten, vogels en vlermuizen ook vast kwamen te zitten en jammerlijk aan hun eind kwamen. Nesten met plastic afplakken werkte niet; zij lieten deels los na regen, of raakten gevuld met regenwater en vielen uit de boom. Feromonen lokte de mannetjes vlinders (rond eind juli) in de val maar het effect van minder mannetjes op de bevruchting van de aanwezige vrouwtjes bleek moeilijk te kwantificeren. Afbranden bleek juist verspreiding van de brandharen te geven (Kamp 2019). Aaltjes spuiten bij aangedane bomen bleek beperkt toepasbaar van half april tot half mei en afhankelijk van lage temperatuur en blootstelling aan UV-licht. Xenturi spuiten (een sproeimiddel met de bacterie *Bacillus thuringiensis* die een gif afscheidt dat bij insecten en hun larven, vooral rupsen, de darmwand aantast, waardoor het insect ophoudt met eten en na enige dagen te gronde gaat) is ongeveer twee weken toepasbaar, afhankelijk van net ontplooiende bladontwikkeling. Het kappen van alle eiken in Nederland zal de overlast waarschijnlijk ook niet wegnemen, aangezien ook beuken, berken en kastanjes

als waardplant kunnen dienen (Haverkate 2019).

Het is met name de Koolmees die wordt geroemd om zijn predatie op de eikenprocessierups, samen met Koekoek. Maar ook Pimpelmees, Boomklever, Kauw en Spreeuw eten de rupsen. Pimpelmezen prederen met name kleine eikenprocessierupsen terwijl de Koolmezen voornamelijk prederen op de wat grotere rupsen en ook predatie plegen op de nesten van de eikenprocessierups. Bewijs dat Koolmezen eikenprocessierupsen uit nest eten is te zien op: Naturetoday.com/intl/nl/naturereports/message/?msg=24956

Vooralsnog lijkt het stimuleren van biodiversiteit resulterend in een gevarieerd bomen-, struiken- en kruidenbestand waarin zowel kleine predatoren, zoals gaasvliegen en sluipwespen, als vogels kunnen floreren de aanpak die het probleem binnen de perken houdt. Het aanbieden van voldoende mogelijkheden tot nestelen is hier een onderdeel van en is ook onderdeel van de strategie die Groenvoorziening Velsen volgt.

Dat het eikenprocessierups-probleem leeft onder de mensen bleek ook duidelijk uit de vele vragen die wij kregen van wandelaars die, met of zonder hond, aan het wandelen waren op het landgoed. Voorlichting door ons aan het publiek over het 'hoe, wat en waarom'

tijdens onze nestkastencontroles werd door veel geïnteresseerde wandelaars gewaardeerd.

Uiteindelijk is moeilijk te zeggen wat nu precies de invloed van de mezen op het voorkomen van de eikenprocessierups is geweest. We weten dat ze op de rupsen foerageren en alle beetjes helpen, zullen we maar zeggen. En meer nestkasten betekent meer mezen en meer mezen betekent meer predatie op rupsen. In hoeverre de mezen, met behulp van extra broedgelegenheden in de vorm van nestkasten waardoor de plaatselijke populatie mezen toeneemt, de populatie eikenprocessierups in bedwang kan houden is de vraag. Daarvoor zouden eigenlijk nauwkeurig alle nesten van eikenprocessierups over een langere periode gemonitord moeten worden waardoor trends zichtbaar worden in het voorkomen. Wenselijk zou zijn om dit te gaan monitoren met behulp van wildcamera's waardoor het effect duidelijk wordt.

■ *Fred Hopman*
fredhopman@hotmail.com
Fred Cottaar

Dankwoord

Dank aan Theo Schouws, Adviseur Beheer & Onderhoud van de afdeling Groenvoorziening Gemeente Velsen, voor de vergunning om de mezen te kunnen ringen op het terrein van Hoogergeest.

Literatuur

- Ballering L. 2020. Jaarverslag NESTKAST, broedseizoen 2019.
- "Bewijs dat Koolmezen eikenprocessierupsen uit nest eten"
Naturetoday.com/intl/nl/naturereports/message/?msg=24956
- Brunner C. & Clijsen L. 2019. Natuurlijke bestrijding van de eikenprocessierups - een kans voor natuur in de stad. Fitis 55:204-205.
- Haverkate, H. 2019. 'Jeukrups' vind je niet alleen in eiken, ook beukenbomen zijn niet veilig. Algemeen Dagblad 30 juni 2019.
- Hopman F. 2020. Inventarisaties broedvogels binnenduinrand, vergelijking tussen resultaten 2001 en 2019. De Fitis 56:62-74.
- Hopman F. & Cottaar F. 2020. Broedvogelen nestkastinginventarisatie van Schoonenberg en Hoogergeest in 2020. Verslag in eigen beheer.
- Hopman F. & Cottaar F. 2021. Bedstee, broedplaats en babykamer in Zuid-Kennemerland. In: Ballering L. 2021 Jaarverslag NESTKAST, broedseizoen 2020. Pp 38-41.
- Kamp K. 2019. "Gouden tips in de strijd tegen eikenprocessierups, soms creatief, soms ronduit gevaarlijk". Omroep Brabant 5 juli 2019.
- Pennock P. & Lansdal T. 2019. Nestkastjes tegen eikenprocessierups. Fitis 55:174-175.